

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР СУЧАСНОГО КУЛЬТУРОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

*(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та
неопублікованими документами.)*

Формування національної ідентичності є визначальним чинником цивілізаційного поступу країни, становлення її економічної та соціокультурної унікальності. На сьогоднішній день у нашій державі виникла нагальна потреба в осмисленні реальних процесів формування сучасної ідентичності громадян України, особливо її культурної складової.

Протягом своєї історії українська земля була місцем перетину багатьох цивілізаційних впливів, які спричинили цілу низку етнополітичних та соціокультурних проблем сьогодення. Дійсно, жити українцям випало на роздоріжжі, зазнаючи значних утисків внаслідок політики денаціоналізації з боку народів, які зазіхали на українську землю в минулому. Це відбувається і в наш час.

Віковична боротьба українського народу за свою незалежність виховала найяскравішу, найхарактернішу його рису – волелюбність. Саме завдяки їй в кінці XVI ст. в Україні вершилася найперша в той час демократія – Запорізька Січ, а в наші дні – Майдан, який став найміцнішим бастионом демократії та свободи для українців. Тому і вся культура нашого народу пронизана волелюбним характером.

Проте сьогоднішнє розшарування мовно-культурних, світоглядних, регіональних, політичних орієнтацій громадян України стало загрозою національній безпеці країни. До цього слід додати подекуди байдуже або навіть негативне ставлення багатьох громадян України до власної держави. Свого часу це стало головною причиною розпаду СРСР, у якому громадянам «не було чого втрачати». Парадокс історії: соціалізм переміг капіталізм, бо «пролетаріату не було чого втрачати у майбутній революції», тобто з тієї самої причини [1].

Не зайвим буде згадати й про Руїну – одну з найтяжчих трагедій в українській історії, спричинену тією ж кризою національної ідентичності. Тоді, приблизно в період від смерті гетьмана Б. Хмельницького (1657 р.) до початку гетьманства І. Мазепи (1687 р.), Гетьманщину було умовно поділено по Дніпру – на Лівобережну та Правобережну. Ці володіння під різними гетьманами ворогували між собою, намагаючись при цьому підтримувати приязні відносини з тією чи іншою окупаційною силою – Річчю Посполитою, Московською державою, Османською імперією. «Назва „Руїна” – не вигадана; вона залишилася в народних

спогадах, особливо відносно правобережної України, яка буквально була обернена на руїну», – писав колись на сторінках своєї монографії видатний український історик, етнограф, письменник, мислитель, етнопсихолог М. Костомаров [2].

Своєрідним показником кризи ідентичності можна вважати наявність в Україні людей, які не ідентифікують себе з жодною етнічною спільнотою, яким властивий космополітизм – світосприйняття, в якому потреба саме в етнічній ідентичності немовби зникає взагалі, а натомість маніфестується інша, позаетнічна спільнота як опозиція першій. Такі люди орієнтуються на так звані загальнолюдські цінності, вважаючи етнічність ознакою світоглядної провінційності. Значна частина таких людей, як це було за радянських часів, усвідомлювала себе не стільки представниками даного народу, скільки надетнічною спільністю: «радянською людиною» або «людиною Всесвіту», «загальнолюдської цивілізації» тощо.

Однією з причин цього явища є урбанізація середовища людського існування, яка діє поза культурними смислами певного народу, і яка нівелює специфіку буття певного етносу. Тобто якщо людина втратила одну культурну ідентичність, а іншу їй досі не здобула, вона перебуває в стані постійного соціального дрейфу, переходячи з однієї соціальної ніші в іншу й ніде не закріплюючись. Така особистість майже втрачає будь-яку соціальну й етнічну визначеність, свою мову, культуру, але нову ідентичність не засвоює, за винятком окремих елементів, які забезпечують її існування в суспільстві. Вона перетворюється на «людину нізвідки» – явище блискуче описане в багатьох творах норвезького драматурга Г. Ібсена.

Подекуди трапляються спроби довести, що космополітизм – це просто «здоровий глузд у національному питанні». Але дискусія про доцільність саме такої форми орієнтації у філософському плані, здається, вирішена полемікою російського філософа українського походження М. Бердяєва з представниками космополітизму ще на початку ХХ сторіччя. Піддаючи критиці ідею «всесвітнього громадянства» як наріжну для космополітичної ідеології, М. Бердяєв писав, що почувати себе громадянином світу зовсім не означає втрату національного почуття і національного громадянства. Адже до космічного, всесвітнього життя людина долучається завдяки життю національному.

З іншого боку, серед сучасних українців поширений страх втрати культурної ідентичності. На думку українського психолога, професора В. Васютинського, насправді це не що інше, як неусвідомлюваний страх перестати бути собою. Саме це побоювання є одним із головних психологічних чинників, що рятують етнос від втрати своєї ідентичності, і саме йому, як вважає дослідник, мають бути вдячні українці за збереження культурної ідентичності попри кількочотрічні асиміляційні тиски.

Крім того, змістом і суттю страху втрати ідентичності для багатьох громадян України ще й досі залишається криза етнічного меншовартісного статусу українців як державотворчого, титульного етносу сучасної України. Цей комплекс національно-культурної неповноцінності в бутті української людини завжди заводив її у глухий кут.

Проблема в тому, що Україна протягом тривалого часу не була пов'язана спільністю ідеалів, настроїв, образу колективного майбутнього, як і сьогодні не об'єднана національним інформаційним, культурним простором і позбавлена загального розуміння власної історії. Викладені міркування почасти пояснюють ситуацію непередбачуваності багатьох сьогоднішніх подій [1].

Роки незалежності стали часом глибоких трансформаційних процесів для українського суспільства загалом і для галузі культури зокрема. У цій сфері перехідні процеси виявилися, з одного боку, в розпаді радянської ідеологічної машини, кризі традиційної системи цінностей та успадкованої від радянської доби мережі культурних установ. З іншого боку, сьогодні поступово формується нова національна культурна інфраструктура, а в ширшому плані – поволі окреслюється якісно нова національна культура незалежної, демократичної, європейської України.

Між тим можна констатувати, що на символічному рівні процес перетворення «населення союзної республіки» на українську політичну націю вже пройшов чималий шлях, хоча й має не той «українізаційний» характер, на який багато хто сподівався, оскільки сучасні культурні процеси в нашій країні не можна оцінити як цілком позитивні. Навпаки, вони дуже суперечливі, зважаючи на той історичний досвід, через який довелося пройти українству.

Напередодні проголошення Акту Незалежності, в 1989–1990 рр., багатьом в Україні здавалося, що розпочинається нове, потужне національне культурне відродження за схемою культурного відродження 1920-х років, тільки без тодішнього трагічного завершення. На користь цього свідчили й небачене зростання тиражів українських часописів, і нова хвиля української молодіжної музики, піднята фестивалем «Червона рута».

Однак виявилось, що після здобуття державної незалежності українська культура опинилася перед кількома серйозними викликами.

Перший – виклик зміни суспільного ладу. Розвал тоталітарного СРСР та його планової економіки, в рамках яких десятиліттями мусила розвиватися національна культура, виявили її неготовність до існування без щоденної державної опіки, адміністративної та фінансової, до ринкової боротьби за читача, слухача, глядача.

Другий виклик – це виклик відкритості та глобалізації. Національна культура, яка до кінця 1980-х років існувала у режимі: висока культура – для української інтелігенції, а традиційна народна культура – переважно для селян і вчорашніх селян, виявилася малоприспосованою до конкуренції із західною культурою, перед якою упала «залізна завіса», та з російською культурою, яка стрімко комерціалізувалася.

Негативні наслідки такої неготовності виявилися вже на початку 1990-х років: українське кіно швидко здавало позиції на вітчизняних кіно- та телеекранах перед другорядною голлівудською продукцією, український музичний ринок заповнили «піратські» касети, а концертні зали – другосортні російські гастролери; на книжковому ринку України дедалі більше домінували імпортовані з Ро-

сії книжки переважно розважального характеру. Усе це гостро поставило питання цивілізованого протекціонізму щодо вітчизняного виробника культурного продукту, захисту українського культурного простору.

Протягом років незалежності з перемінним успіхом відбувалася боротьба за культурний простір України – її вели як держава, так і саме культурно-мистецьке середовище, яке вчилася конкурувати з потужними закордонними суперниками.

На сьогодні можна констатувати, що українська культура, як висока, так і популярна, за ці складні роки продемонструвала чималу життєздатність і навіть зуміла закріпитися на скромних, та все ж не маргінальних позиціях на вітчизняному та зарубіжному ринках. Варто нагадати, що останнім часом у рейтингах дедалі частіше на провідні місця потрапляють, приміром, музичні альбоми українських виконавців. Серед свіжих відкриттів у популярній музиці – Джамала та ОНУКА, завдяки конкурсу «Євробачення».

Нарешті, третій виклик – це виклик націєтворення. В період, коли українська політична нація тільки формувалася, перед національною культурою ставилися завдання, які в більшості сусідніх країн було в основному вирішено багато десятиліть тому. Однак україномовна національна культура, що їй раніше доводилося здебільшого обслуговувати запити такої соціально-культурної групи, як «свідомі українці», не могла успішно задовольнити смаки та культурні потреби всього суспільства України.

Щоб виникла взаємна відповідність між українською політичною нацією, яка тепер інтенсивно формується, та українською національною культурою обидва елементи мусили пройти істотну еволюцію: доволі неоднорідне суспільство громадян України ще має стати зрілою політичною нацією, а україномовна культура етнічних українців – перетворитися на культуру всього українського суспільства [3].

Власне, на часі шукати нове означення української ідентичності, тієї, що закорінена у свій етнос, але водночас почувається в глобальному світі як у своїй домівці [4].

95 років тому український історик, громадський та політичний діяч М. Грушевський, шукаючи відповідь на питання про українську ідентичність, у брошурі «Хто такі українці і чого вони хочуть» звертав увагу на такі чинники національної самоідентифікації. «Передусім, розуміється, – зазначав М. Грушевський, – [Українцями є] всі ті, хто зроду Українець, родився і виріс з українською мовою на устах і хоче тепер іти спільно зі своїм народом, з усіма свідомими силами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу і кращу долю. Але не тільки хто природжений Українець, а також і всякий той, хто щиро хоче бути з Українцями, і почуває себе їх однодумцем, товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра. Якого б не був він роду, віри чи звання – се не важно. Його воля і свідомість рішає діло».

Очевидно, що для М. Грушевського, як і для пізніших націологів Європи, крім традиції, головними чинниками є воля і свідомість, тобто діяльний вибір

людини на користь належності чи неналежності до українства. У цьому фрагменті йдеться про так званих свідомих українців. Проте М. Грушевський не відлучає від українства і «несвідомих», як він далі пише, «наших земляків». А от ті, хто начебто належить за походженням, але не хоче бути українцем, хто свідомо переходить до іншої національної спільноти, для історика вони не вписуються в коло власне українців.

З часів М. Грушевського змінився – в силу відомих обставин – мовний чинник. Він залишився важливим, але вже не у такому формулюванні. Бо ж, скажімо, далеко не всі сьгоднішні знані достойники культури, особливо городяни, «родилися і виростили з українською мовою на устах» – ця мова – результат їхнього свідомого вибору в дорослому віці. З іншого боку, не всі, хто виявляє, згідно з даними соціологів, готовність захищати Україну зі зброєю в руках, розмовляють українською мовою вдома чи в побуті [5].

Але так чи інакше – не тільки громадянський, але й мовний чинник був і залишається тут головним.

Так, хоч би які докладалися зусилля – чи то на рівні держави, чи культурних еліт, – певна річ, складно цілком «українізувати» російськомовну частину населення України, якщо в побуті та культурному споживанні воно залишається переважно російськомовним. Надто потужне й близьке культурне поле Росії та російської культури, надто велика консервативність повсякденних культурних звичок, надто слабкі україномовні культурні індустрії – усе це визначає саме таку, повільну динаміку цього процесу [3].

Лише голі цифри та факти. Згідно зі змістом статті 133 Конституції України, до складу України входять 27 регіонів (адміністративно-територіальних одиниць субнаціонального рівня). А саме – Автономна Республіка Крим, 24 області й два міста загальнодержавного значення.

Згідно з офіційними результатами всеукраїнського перепису населення 2001 року серед 27 регіонів України російська мова є рідною для абсолютної більшості мешканців лише чотирьох регіонів. Це Автономна Республіка Крим (79%), Донецька область (75%), Луганська область (69%), місто Севастополь (91%).

У 2014 році Російська Федерація окупувала й анексувала АРК і місто Севастополь. Цього ж року частини Донецької та Луганської областей було проголошено відповідно – так званими «ДНР» та «ЛНР». Натомість, проект «Новоросія» стосовно Одеської (42%), Миколаївської (29%), Херсонської (25%), Дніпропетровської (32%), Запорізької (48%) і Харківської (44%) областей зазнав краху. Тож висновок є очевидним [6].

Мовний кордон – один із головних факторів виживання Української держави, переконаний український письменник родом з Херсону, перекладач, видавець А. Санченко: «Що більше мені доводять, ніби мова не на часі, то краще розумію: іншого часу в нас не буде. Дехто досі вважає, що поширювати українську примусом неприпустимо. Бо тоді вона асоціюватиметься з нав'язуванням, а примусова україномовність – лицемірство. Однак байдуже до мотивів, ми у вільній країні, мені не треба, щоб мову любили, хочеться, щоб нею цинічно розмовляли».

За його словами, наша країна мала 25 років на так звану лагідну українізацію. Але похвалитися якимись статистично помітними здобутками ми не можемо. Натомість весь час відбувалося щось геть протилежне. З останніх прикладів: відмова в роботі на телеканалі ZIK багатьом виразно проукраїнським авторам програм. І випадки ці не поодинокі. Це якнайкраще показує цинізм поширеної сентенції «не треба забороняти, треба робити своє українське телебачення (радіо, пресу, кіно, інтернет-газети тощо)».

Врятувати тут може тільки законодавчий захист, хоч би як обурювалися прибічники ліберальних практик. Адже всі успіхи українізації за роки незалежності були пов'язані саме із законодавчим урегулюванням мовних питань. Закон про рекламу зберігав нашу мову в ефірі навіть тоді, коли вже майже не залишилось українських передач, не кажучи про канали. Хто знав, що саме рекламисти виявляться такими законслухняними, але саме їм ми завдячуємо тим, що українську принаймні розуміють усі жителі країни, за винятком (правда ж, несподіванка?) Криму, де ці норми не діяли.

Були ще й інші закони. На пам'яті ще часи, коли лякали закриттям кінотеатрів через український дубляж. А вони не закрилися. Потім погрожували банкрутством книгарням через заборону імпорту російських книжок. А вийшло навпаки – нові відкриваються. Приміром, у Києві запрацювала вже десята за ліком книгарня «Є». Досі не вщухають залякування радійників законом про музичні квоти із пророкуванням закриття всіх радіостанцій, а вже засновано кілька повністю українських, хоча б яка в них не була якість, але то лише початок [7].

У червні поточного року Президент України П. Порошенко підписав Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». Тепер для телерадіоорганізацій загальнонаціональної категорії мовлення частка передач, включно з новинами, та фільмів державною мовою має становити мінімум 75% упродовж доби з 7.00 до 22.00. Квота для регіональних телеканалів – 50% [8].

Отже, питання ці зовсім не теоретичні, а суто практичні. Від того чи іншого способу їхнього розв'язання залежить і майбутнє України як держави, що прагне побудови модерної європейської нації [7].

Не секрет, що вакуум між державою і народом мають заповнювати література і мистецтво, інакше соціальна структура може вироджуватися. З погляду Л. Брюховецької, українського кінокритика, старшого викладача кафедри культурології Національного університету «Києво-Могилянська академія», у владі ніхто не має нічого проти культури, але культурна політика відсутня.

На її думку, культура нагадує про себе під дією зовнішніх чинників, як приклад – «Євробачення», а все, що стосується власних цінностей, тобто цінностей рідної країни, тьмяніє на тлі зарубіжних «зірок» шоу-бізнесу. Водночас, естрадоцентризм, який запанував в українському суспільстві, перевернув поняття цінностей у мистецтві. Причина проста – шоу-бізнес вимагає не так творчості, як підприємливості, а з цим, як виявилось, в країні все гаразд. І вже естрадні спі-

ваки, до яких прихильні журналісти, розповідають, що опера з її суворою дисципліною не дає творчо розкритися їм як співакам – таку можливість надають легкі жанри.

Ситуацію естрадної одноманітності, щоправда, порушують співочо-музичні гурти, які орієнтуються на надбання, що пройшли випробування часом. І хоча цей шлях значно складніший, зате він вільний від грошового шлейфа та дешевих скандалів. Зрештою, гурти фольклорно-барокового спрямування, зокрема, «Хорєя козацька», забезпечують мистецький озон у культурному просторі України, оздоровлюють його атмосферу.

Однак моду в індустрії шоу-бізнесу диктують приватні телеканали, що стало фактом, і почалося це, як вже зазначалося, не сьогодні.

Щодо проблеми культурної політики держави – дедалі більшу ініціативу у формуванні культурної політики захоплює приватний сектор. Насамперед комерційні телеканали. Можливо, у цьому нічого не було б поганого, якби не якість і зміст пропонованого. Вони сповідують не мистецтво, а масову культуру, або відверту халтуру.

Аналізуючи сучасний телепростір України, Л. Брюховецька зазначає: «Трапляється, глядача дивують винятками з маскульту – з'являються україномовні фільми чи серіал на українському матеріалі з українськими акторами. Тоді частина наших літераторів, не здатні отямитися від „естетичного” шоку, починають громити такий фільм-виняток (як це було у випадку зі „Століттям Якова”). Якщо б наш глядач за допомогою приватного телебачення захотів дізнатися, чи є в нашій країні вчені, письменники, актори, режисери, художники, то пошуки були б марними. Бо, за незначними винятками, якщо і є сюжети, присвячені персоналіям театру і кіно, то тільки з сусідньої держави... Ігнорування, табування української культури стало наріжним каменем „культурної” політики приватних телеканалів. І сумно, що державні інституції цього не помічають... Мало того. Скандал, який розгорівся довкола приватизації російським президентом нашої князівни, котра вийшла заміж за французького короля, допомагає згадати один промовистий факт. Майже в той час, коли в конкурсі Держкіно брав участь сценарій „Моя бабуся – Фанні Каплан”, учасником того самого конкурсу був сценарій про Анну Ярославну. Однак експерти Держкіно обрали історію про революціонерку Каплан, бо це ж «прикольніше», ніж Анна Ярославна, яка не здавалася актуальною. Як бачимо, смаки Держкіно сформовані тим, що нав'язують нашому суспільству приватні телеканали. Однак фільм «Моя бабуся – Фанні Каплан» не здобув прихильності у глядачів – успіхи у прокаті він мав досить скромні» [9].

Слід звернути увагу, що на початку ХХІ ст. українське суспільство поєднує в собі надзвичайно широкий спектр культурних надбань тисячоліть, серед яких – мистецька, релігійна, мовна, етнонаціональна складові тощо.

Українська культура, як і будь-яка інша, має функцію захисту та збереження національно-державної ідентичності. Незважаючи на те, що в сучасному культурному процесі в Україні відродження почуття національної ідентичності все частіше підміняється політизацією національного питання, багаторічними

пошуками «національної ідеї», що фактично заміщають практичні кроки, які необхідно робити для її ствердження, і що становить певні суперечності у цьому процесі, культура залишається важливим генератором національної ідентичності [10].

Для України традиційна культура завжди відігравала вирішальну роль у збереженні мови, духовності, національної ідентичності, власне, перспективи існування нації. Саме в народній творчості комплекс характерологічних рис українців виявляється в унікальному наборі національних ознак. Відтак, традиційна народна і сучасна культури – два полюси в широкому спектрі міжкультурних досліджень, що становлять одну із суперечностей сучасного культурного процесу в Україні [1].

Традиційна культура українців – селянська в своїй основі. Вона віками формувалася в природному ландшафтному середовищі. Світогляд, звичаї і обряди українців відповідали круговороту життя селян і були підпорядковані праці на землі. У всьому світі народна культура, як і мова, є маркером національної ідентичності.

Однак, сучасне українське суспільство є урбанізованим, а населення більшості великих міст України – зросійщене. Це спричиняє протиріччя, які утруднюють збереження та розвиток традиційної культури як складової культурної самобутності українців.

З одного боку, є протиріччя між масовою культурою, яка носить глобальний характер, і традиційною, яка є спадщиною українців. З іншого – існує певне протиріччя між сільською в своїй основі українською культурою, і міською, переважно радянсько-глобалізованою, російськомовною культурою.

Таким чином, проблема адаптації традиційної культури в міському середовищі є складовою ширшої проблеми, а саме – проблеми українізації міст і України загалом.

Аналізуючи наявні прояви традиційної культури в сучасному українському суспільстві та перспективи її розвитку, необхідно зазначити, що на сучасному етапі в нашій країні русифіковано всі промислові міста Центральної і Східної України, а також столицю. В Західній Україні ситуація інша. Там відсоток українізації міст близький до 100 за рахунок пізнішого періоду входження до СРСР, перебування в складі Австро-Угорської імперії та буржуазних республік I пол. XX ст.

Так, буржуазна революція 1848 року і розвиток парламентаризму в Австро-Угорщині стали поштовхом до росту національної самосвідомості і боротьби за національне самоствердження українців. Тим часом в Російській імперії, у складі якої перебувала більша частина українських етнічних земель на середину XIX – поч. XX століть, буржуазна революція відбулася в 1905–1906 рр., тобто пізніше на півстоліття. Це одна із вагомих причин відмінності в національному менталітеті українців заходу, з одного боку, та центру і сходу – з другого. Тобто основи самосвідомості українців Західної України сформувалися в політичній боротьбі за національне самовизначення ще в 2-й пол. XIX ст. та ствердилися в 1-й пол. XX ст., до того, як на цю територію поширилась радянська

влада і почала насаджувати радянську ідеологію. Завдяки цьому українська культура мала можливість розвиватись і зазнала тут менших втрат. Зокрема, в Галичині традиційна культура й українська мова є рідними для більшості населення і в селах, і в містах. В підросійській Україні великі міста так і не стали українськими, тут превалує російськомовність.

Відмінності в менталітеті населення різних частин України створюють ще одну перепону для розвитку традиційної культури. Разом з тим, в суспільстві є запит на самоідентифікацію. Популярні в наш час марші в сорочках-вишиванках є не що інше, як форма національного самоствердження і заявка на свої права титульної нації на цій землі.

В радянську добу національні цінності й традиційна культура були порушені й увійшли в протиріччя з радянською ідеологією. Їхній розвиток було перервано.

Суспільство тим часом кардинально змінилося. Очевидно, що механічне відтворення сільських традицій на міському ґрунті не має сенсу. Воно відстає від запитів сьогодення, не може конкурувати з викликами глобалізму та чужими ідеологіями.

Відродження української традиційної культури має відбуватися з урахуванням історичного контексту і йти паралельно з розвитком демократії в суспільстві, відходом від патерналізму і покладання на владні структури.

Сучасні форми адаптації традиційної культури в міському середовищі – це переважно фольклорні фестивалі, наприклад: Міжнародний гуцульський фестиваль, який проходить щорічно в одному з міст Гуцульщини, починаючи з 1991 року; «Країна мрій» – міжнародний фестиваль етнічної музики, започаткований в Києві 2004 р.; Етновир – щорічний міжнародний фестиваль фольклору, що відбувається у Львові напередодні Дня Незалежності України з 2008 р. під егідою Міжнародної Ради Організацій Фестивалів Фольклору і Традиційних Мистецтв (CIOFF) при ЮНЕСКО; Вишиванковий фестиваль – найбільше патріотичне свято на Півдні України, приурочене до Дня Незалежності і Дня Прапора, Одеса, 2009. А також ярмарки народного мистецтва, історико-патріотичні акції тощо. На загальнодержавних заходах традиційними є присутність артистів у національному одязі, виконання народних пісень і танців філармонійними колективами. Це така звична ще з радянських часів офіційна дань традиційній культурі українців.

Але вочевидь багатьом членам нашого суспільства народна культура вважається застарілою, архаїчною, низьковартісною і приреченою на забуття. Занадто багато людей в Україні далекі від сприйняття традиційної культури українців як необхідної, невід’ємної і повноцінної складової нашого суспільного буття [11].

Саме тому неабиякого значення набувають сьогодні такі низові ініціативи, як міжнародний фестиваль «Чорнобиль Renaissance. Русалки» – культурна подія, що відкриває Чорнобильське Полісся Україні та світу.

Виявляється, у невеликому селищі Прибірськ Іванківського району Київської області, всього за кілька кілометрів від колючого дроту, можна з розмахом

провести арт-захід за участі неймовірно цікавих митців – поетів, художників, етнографів, музикантів та режисерів. Головний ініціатор фестивалю – кобзар київського цеху Ю. Ягусевич (Мольфар).

Фестиваль «Чорнобиль Renaissance», що вже вдруге відбувся у Прибірську, проливає світло на українську Атлантиду і демонструє альтернативний погляд на зону відчуження. Хід був такий: взяти маркер, за яким Україну добре знають – Чорнобиль, але показати його з іншого боку. Люди їдуть побачити щось страшне, а бачать, навпаки, щось світле, добре: культуру, історію, якісь унікальні артефакти, які жодним чином не стосуються радіації. Головна ціль проекту – зруйнувати стереотипи та репрезентувати світові культурний контент цього краю – яскраво втілена у відео-роботі, яка демонструвалася на цьогорічному фестивалі у закинутій сільській кочегарці. Шокуючі кадри повітряної зйомки аварії на фоні звуку дрона та народного голосіння складають дуже сильне враження і роблять наголос саме на культурній складовій катастрофи чорнобильського Полісся.

Цього року фестиваль став ще містичнішим, адже відбувався на Русальний тиждень. Документальні та арт-хаусні стрічки, зафільмовані розповіді поліських старожилів про русалок, які трансливалися у відреставрованому сільському клубі, ніч магії біля вогнища, де звучали моторошні історії зустрічей з цими дивними істотами, в яких вірили і з якими рахувалися наші предки – все це створювало неповторну атмосферу, яку доповнювали рідкісні русальні пісні.

На сцені фесту Київське Полісся зустрілося з Рівненським у виконанні народних колективів із сіл Сварицевичі та Рокитне, київських фольклорних ансамблів «Рожаниця» і «Царина», а також унікальних виконавиць народних пісень – Є. Кравченко з села Термахівка та Д. Чекур із селища Старі Коні, спів якої визнало ЮНЕСКО. Загалом, на фестивалі «Чорнобиль Renaissance» є можливість послухати автентичну як від старшого покоління, так і у виконанні молодих гуртів.

Протягом усіх днів на фестивалі працювала лірна майстерня, де всі охочі могли спостерігати й долучитися до процесу створення цього інструмента. Осягнути й перейнятися культурою і побутом цього краю можна було покатавшись на човні-довбанці, відтвореному спеціально до фестивалю за усіма канонами, побувати в майстерні поліського гончара у четвертому поколінні і, найголовніше, побачити й взяти участь у старовинному обряді Проводів русалок саме прибірської традиції.

Сузір'я креативних активістів Прибірська змогло організувати громаду, підключити столичних волонтерів і творчих людей. Минулого року фестиваль представляли фольклорні гурти «Варйон» та «Бурса фольклору», ансамбль старовинної музики «Хорея Козацька», етно-формації «ТаРута» і «Телері», а також легендарний рок-гурт «ВІЙ». Цього разу головний ініціатор фестивалю Ю. Ягусевич вирішив піти нестандартним шляхом і поєднати у фестивалі діаметрально протилежні стилі музики – від автентичної у чистому вигляді до пост-індустріалу та альтернативи. На сцені «Чорнобиль Renaissance. Русалки» виступили гурти:

«Pree Tone», які грають психоделічний рок, «ЛІС», які поєднують авангардну поезію з акустичною музикою, та хедлайнери фесту Катя Chily і гурт «BramaDo» з етно-шаманізмом.

Відомий лірник з Рівного А. Ляшук зазначає, що етно-фестивалі – це дуже позитивне явище, особливо в далеких куточках нашої країни. Адже всі звикли, що вартісні заходи мають проходити тільки у великих містах, у столиці, а насправді люди живуть собі по селах, і більшість місцевих жителів – людей ХХІ століття, свідків СРСР – вважають, що це щось таке дивне і непотрібне. Але все змінюється. Наприклад, фестиваль «Ше-Фест». У перші роки для усіх це було дивно, але згодом жителі села активно включилися, і тепер цей фестиваль став для них головною культурною потребою. Це один з прикладів фестивалів, які почали ентузіастами і які перетворились на яскраві проекти, що пропагують традиційну культуру українського народу, актуальні для тих, хто там живе [12].

Безперечно, українську культуру потрібно відроджувати та розвивати аби стабільно впливати на суспільні настрої. Одним з напрямів такої діяльності може бути створення постійного україномовного і культурного тла і в маленьких населених пунктах, і у великих містах.

З метою популяризації української культури доречно організовувати регулярні виступи професійних і самодіяльних колективів на центральних вулицях і майданах міст України, бо навіть головна вулиця і площа столиці України не мають українського характеру. Там можна побачити і почути кого завгодно і що завгодно: і популяризаторів китайської та мексиканської культур, і російськомовних виконавців. Немає тільки українців, хіба що кілька бабусь в українських костюмах і з целофановим пакетом в руках співають українські пісні. Їхній вигляд і виконання може викликати тільки жаль і співчуття, а не захоплення і бажання долучитися до української культури. У Києві чимало гарних народних колективів, то чому б їм час від часу не виступати в центрі міста?

Навіть платне караоке на Хрещатику – і те не українське, там немає українських пісень. Теж саме можна сказати про архітектурний вигляд Києва. Якби кийвські архітектори брали приклад з українського маляра, архітектора і графіка В. Кричевського, який шукав і втілював національний образ в модерній споруді, то вони не будували б різноманітні заклади для розваг і харчування з такими атрибутами сільського життя, як тини з глечиками, скульптурними зображеннями корів, свиней, і не перетворювали би традиційну українську культуру на міський кітч. Та інтерпретувати традиційну культуру з повагою можуть тільки ті, хто знає і відчуває українську культуру як свою рідну.

Зараз на стінах кийвських багатоповерхівок активно з'являються так звані мурали. Можливо, їх варто називати по-українськи «кальовками», бо настінний розпис будинків відомий в Україні давно. Хороша ідея – прикрасити стіни. Але її втілення, на жаль, доволі безсистемне і, можливо, через залучення іноземців, мало додає українського характеру столиці України. А столиця – це обличчя держави, і воно має бути своє, національне. Хоча тим самим іноземцям можна було б запропонувати тематику, ознайомивши їх з українською культурною спадщиною. Натомість повсюдно бачимо стіни і огорожі з мультикультурними графіті,

хоча в сучасному світі графіті – це вид міського мистецтва. А за суттю – одна з сучасних форм народного мистецтва. Очевидно, дослідники народного мистецтва мали би цікавитися розвитком графіті в українських містах. На щастя, в деяких з них є й українські патріотичні графіті, на яких відображені українські народні символи і цінності духовної культури.

Традиційна культура в українському місті може набувати різних форм. Її проявами можуть бути навіть чистота і порядок на вулицях. Важливою є підтримка та популяризація в міському середовищі не тільки фольклорних колективів, а й відродження та ретрансляція пісенної творчості українських композиторів радянського часу, яка увібрала в себе українську пісенну традицію.

В цьому плані саме етнографи та культурологи могли б максимально повно і достовірно знайомити всі верстви населення з українськими традиціями, шукаючи при цьому нові форми популяризації.

Академічні установи етнологічного профілю разом з музеями і культурними центрами також мають не лише досліджувати, зберігати і демонструвати артефакти традиційної культури в межах своїх установ, але й опікуватися її популяризацією серед широкого загалу, починаючи зі школи, дитячого садка, родини, вулиці, міста, сприяти запровадженню вивчення народної культури у виховних та навчальних закладах для дітей молодшого і підліткового віку.

Наведені проблеми треба вирішувати не окремо від розвитку сучасного суспільства, а як невід’ємну складову цього процесу. Українська спільнота має не підмінювати, не видавати за розвиток культури механічне відтворення, демонстрацію і тиражування національних символів, а сприяти їхньому розвитку, адаптації та модернізації в нових історичних умовах. Адже традиційна культура збережеться як складова культурної самобутності українців тільки в тому випадку, якщо її популяризація набуде нових модерних форм, які не будуть дзеркалом вже архаїчного традиційного суспільства, а застосування традицій буде відповідати викликам сучасного урбанізованого суспільства» [11].

У системі багатьох складових національної культури є такі, які в свідомості народу посідають особливе місце як найважливіші, з якими громадяни пов’язують образ своєї культури. В її якісне «ядро», на думку більшої частини українців, входять мова, мистецтво та історія [10].

В контексті нашої історії, актуальною на сьогодні є тема Української революції 1917–1921 років як одного з пріоритетних напрямів державної культурної політики та політики пам’яті. Про це сказав Віце-прем’єр-міністр України П. Розенко на відкритті Міжнародної наукової конференції «Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.)», яка відбулася 1 червня 2017 року в Києві.

Під час цього форуму його учасники намагалися дати свою відповідь на питання чи був шанс в українців у протистоянні «імперії vs національні держави», та якою має бути пам’ять про Українську революцію.

Ключовим рушієм Української революції 1917–1921 років був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автоно-

мії та федералізації до усвідомлення власної державної незалежності. Ця революція була явищем загальноукраїнським, проте повною мірою втілити у життя ідею відродження державності так і не вдалося через недостатню консолідацію суспільних верств, гострі ідейні протиріччя політичної еліти, недооцінку значення збройних сил у захисті державного суверенітету.

Як зазначив П. Розенко, історична пам'ять про Українську революцію 1917–1921 рр. сьогодні набуває особливого значення. Бо всі розуміють, як багато аналогій між тими подіями й сьогоднішнім, включаючи елементи гібридної війни, які були й у ті роки. Він також наголосив на необхідності доносити суспільству якомога більше правдивої інформації про події Української революції, адже значна його частина й досі знаходиться серед певних штампів, ідеологічних міфів, які десятиліттями нав'язувалися радянською пропагандою. «Ми маємо подолати наслідки радянської міфотворчості, сформувані та показати нашим громадянам об'єктивний погляд на національну історію», – підкреслив він.

Серед іншого урядовець нагадав, що саме в ході революції було започатковано українські державні інститути, утверджені сучасні державні символи – герб, прапор, гімн. Здобутками Української революції стало і заснування Української академії наук, і державний статус української мови та культури [13].

Наразі незавершеність формування української модерної нації залишається головною проблемою, пов'язаною з українською ідентичністю. І проблема ця співвідноситься з тим феноменом, який можна назвати об'єктивною спадщиною колоніального/неоколоніального часу – починаючи від ментальних, глибоко підсвідомих настанов, вкорінених в культурі повсякденності, та які сформувалися ще під час періодів поділу України між тими чи іншими державами, закінчуючи економічною та культурною інтегрованістю регіонів країни до колишнього «всесоюзного» (російсько-імперського) простору [5].

Проте вже зараз у країні є певний мінімум національного консенсусу, що уможливорює її поступ як відносно стабільної та демократичної спільноти. Результатом подолання колективної кризи ідентичності має стати нова якість соціуму та нації. А оскільки нова національна орієнтація передбачає успішний пошук позитивних загальних норм, то вибір тих або інших парадигм суспільного розвитку розпочинається передусім з руйнації старої ціннісно-нормативної системи суспільства як загальної основи соціальної інтеграції довкола нових світоглядних та культурних цінностей [1].

Сьогодні, в умовах широкомасштабних політичних та економічних реформ, що відбуваються в Україні, необхідно забезпечити системне реформування сфери культури для збереження духовних здобутків українського народу і його історії, традицій з одночасною модернізацією культурного життя суспільства.

В цьому контексті нові концептуальні підходи до української культурної політики мають забезпечити створення правових, економічних та організаційних умов для збереження і всебічного розвитку української культури як важливого чинника розбудови повноцінного демократичного суспільства, основи для фор-

мування цілісної культурно-національної ідентичності, успішного розвитку України як повноправного члена світової співдружності, співтворця світової культури та світового економічного багатства [3].

Українська культура, як і будь-яка інша, має функцію захисту та збереження національно-державної ідентичності. Незважаючи на те, що в сучасному культурному процесі в Україні відродження почуття національної ідентичності все частіше підміняється політизацією національного питання, багаторічними пошуками «національної ідеї», що фактично заміщають практичні кроки, які необхідно робити для її ствердження, і що становить певні суперечності в цьому процесі, культура залишається важливим генератором національної ідентичності [10].

СПИСОК ПЕРШОДЖЕРЕЛ

1. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія [Електронний ресурс] / М. Т. Степико. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Ident-62307.pdf>.
2. Руїна [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Руїна>.
3. Виклики часу і державна стратегія [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/10310208/kulturologiya/suchasni_kulturni_praktiki.
4. Скульчик С. Українські культури на всі часи [Електронний ресурс] / Сергій Скульчик. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://krytyka.com/ua/articles/ukrayinski-kultury-na-vsi-chasy?page=4>.
5. Грабовський С., Лосєв І. Українська ідентичність: Проблеми та виклики [Електронний ресурс] / Сергій Грабовський, Ігор Лосєв. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/tema-dnya-cuspilstvo/-ukrayinska-identichnist-problemi-ta-vikliki>.
6. Магера А. Російська агресія проти України й російська мова – тільки цифри і факти [Електронний ресурс] / Андрій Магера. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/1492528405-rosiyska-agresiya-proti-ukrayini-y-rosiyska-mova-tilki.html>.
7. Санченко А. Письменник: Мовний кордон – один із головних чинників виживання України [Електронний ресурс] / Антон Санченко. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/1490033026-pismennik-movniy-kordon-odin-iz-golovnih-chinnikiv-vizhivannya.html>.
8. Державній мові бути: [інформація] // Сільські вісті. – 2017. – 13 черв.
9. Брюховецька Л. Фанні Каплан проти Анни Ярославни // Голос України. – 2017. – 21 черв.
10. Душкова К. М. Особливості сучасного культурного процесу в Україні на початку ХХІ ст. [Електронний ресурс] / К. М. Душкова. – Текст. дані. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Philosophia

/58872.doc.htm.

11. Чучман Х. До проблеми адаптації української народної культури в міському середовищі [Електронний ресурс] / Христина Чучман. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/post/39409>.

12. Гончарук К. Чорнобиль: вибух другий, творчий [Електронний ресурс] / Катря Гончарук. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://cult-prostir.ua/uk/post/na-kordoni-chornobilskoyi-zoni-vidbuvsya-etno-festival>.

13. 1–2 червня наукова конференція «Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.)» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/announce/1-2-cherhvnya-naukova-konferentsiya-revolyuetsiya-derzhavnist-natsiya-ukraina-na-shlyakhu-sam>.

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

голов. бібліограф відділу наукового аналізу та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Підписано до друку 26.06.2017. Обл.-вид. арк. 1,1. Б/т. Зам. 68. Безплатно

Ротапринт НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ–1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12